

„НА ПРОЩАВАНЕ” - ХРИСТО БОТЕВ

Стихотворенията на Христо Ботев най-често са изповед-обръщение към близък човек за споделяне на най-интимни мисли и чувства. В „На прощаване” тази форма въздейства силно върху читателя, защото чрез нея лирическият герой се разкрива в двойствеността на преживяванията си директно. Излагайки пред друг своите мисли и чувства, героят уточнява за самия себе си своя избор, своето поведение в „краен” момент; той като че ли проверява направения вече избор. Едновременно с това изповедната форма е израз на човешкия опит за контакт със света, с другите, които трябва да разбират и приемат героя такъв, какъвто е.

Бунтовникът тръгва по страшния, но славен път на борбата, защото този е единственият възможен морален избор, който достойното човешко същество може да направи в сблъсъка между роба и свободния човек. Лирическият герой не се колебае - той вече е взел решение, което ще изпълни, защото човешкото му достойнство е накърнено, народът му е обруган и унижен, а хората, които обича, са роби. Той си представя изхода на борбата като победен. За него няма съмнение, че въстаналите роби ще извоюват свободата си (и в двете картини е показано всенародно веселие след победата). В личен план има две възможности за лирическият герой: „паднал съм с куршум пронизан” и „жив и здрав стигна до село”.

Предчувствието за юнашка смърт е основен момент в стихотворението, а това определя и емоционалния тон на творбата, която звучи елегично. Противопоставянето радост-скръб (чрез „тъжно” и „весело”, „любят” и „мразят”, „страшен” и „славен”, „младост” и „смърт”) в душата на лирическият герой, а оттам и в цялата творба, ражда напрежение, което съответства на ситуацията на избор, в която е поставен героят, макар че неговият избор вече е направен.

Смисълът на завета, който бунтовникът оставя на невръстните си братя, се свързва с проблемите за смисъла на човешкия живот, за смъртта и безсмъртието, за приемствеността между поколенията, за свободата като идеал, достоен за всяко човешко усилие.

Възможно е заветът да се тълкува и във връзка със Старозаветния закон „око за око;зъб за зъб;кръв за кръв”, т.е.за противопоставяне на злото със сила. Ботевото виждане за отношението към врага се определя от духа на времето /националноосвободителната борба/, от верското /мюсюлмани-християни/ и етническото /българи-турци/ противопоставяне. Тази гледна точка е свързана с колективното мислене на народа /"На зло куче, зла тояга", „Каквото повикало,такова се обадило"/, формирано от изпитанията на живота и историята. Тя няма нищо общо с християнската вселюбов, която предполага злото да бъде победено със силата на любовта и доброто. Подобно издигане на отмъщението като ценност показва едно по-агресивно отношение на българина към света, което е възможно да се роди в робска душа, ненаучена на доверие и прошка, защото никой не е постъпвал благородно с нея. Потисничеството ражда роби, робството поражда агресия. Насилието води до насилие, а злото предизвиква зло. Това е историческото „алиби”, зад което българинът често се крие и днес, за да намери оправдание за себе си.

Като послание не само на лирическият герой, но и на всички борци за свобода към техните последователи звучат думите на поета: „Че клетник не трая| пред турци глава да скланя,| сюрмашко тегло да гледа!"; „...дето срещнат душманин-|сът куршум да го поздравят,|а пък със сабя помилват...”, „силно да любят и мразят”.

Заветът на бунтовника може да стане достояние на неговите братя по два начина: чрез разказа на майката и чрез юнашката песен. За героя, а явно и за поета, тези възможности са равностойни, защото по своя дълбок смисъл са с една и съща функция - те изясняват „защо и как” е загинал героят и пряко въздействат върху

съзнанието на този, който ще ги чуе. И песента, и разказът в еднаква степен легиризират образа на бореца за свобода и ще дадат един и същ резултат - осигуряват верни последователи на бореца за свобода, продължители на делото и носители на историческата памет.

Завръщането на героя с победа се съпътства от радост, гордост и любов. Те са изразени чрез всеобщото тържество, чрез възторженото описание на външния вид на юнаците, чрез символите на празника /бръшлян, здравец, венци, китки/, чрез сцените на посрещането /майка и син, бунтовник и либе/.

Последните девет стиха на творбата отразяват резкия поврат от романтичната мечта за победа към реалността на настоящето. В тях най-ярко се изявява душевността на лирическият герой като изразител на нравствената красота на поета-революционер.

Рязкото пресичане на романтичната картина на щастливото завръщане с победа чрез многоточието и чрез кратките императивни изречения поставя бариера между блян и действителност, утре и днес, свобода и робство. В последната строфа реалната действителност на робството и реалната заплаха за живота на бунтовника изглеждат още по-истински заради бруталното „срязване“ на иреалния свят на бляновете. Така решимостта на героя да се жертва в името на най-светия идеал-свободата- зазвучава още по-силно и категорично в спокойното приемане на вероятния изход- смъртта („млад да загина“).

В Ботевата лирика е изразен възгледът за геройската смърт като безсмъртие /"Тоз, който падне в бой за свобода,/ той не умира..."-"Хаджи Димитър"/. Според поета смъртта в името на висшия идеал- свободата на народа- прави героя безсмъртен, затова лирическият герой приема този по-вероятен изход от сражението спокойно. От друга страна, историческата памет на следващите поколения и народното признание са своеобразна награда и компенсират загубата („но стига ми таз награда/ да каже нявга народът..."). Това виждане е свързано с често срещания в българската литература модел на „моралната победа“, обясним с историческата ни съдба като народ. На финала категорично се определят основните ценности, които дават смисъл на човешкия живот и за които героят е готов да загине - „за правда и за свобода“. Готовността за саможертва е най-върховен израз на човешката нравственост, която в текста е засилена от израстването на роба до свободен човек, от своя страна това също е знак за нравствена сила и достойнство.

Образът на мъжествения борец „за правда и за свобода“ се допълва от неговото отношение към майката и любимата, чиито образи въздействат чрез своето място в живота на бунтовника. Двете най-важни жени са топло човешко присъствие, разбиране, нежна ласка, безкористна любов, благородно себераздаване, порив към красивото и доброто. Техните образи са изградени непряко- чрез отношението на бунтовника към тях, чрез оценките и пестеливите описания, които идват от страна на лирическият герой. Майката е мъченица, нейният образ се свързва с темата за страданието /"не плачи", „не тъжи“, „жалиш“, „тъжно щеш, майко, да гледаш"/. Тя е майка „юнашка“, но е запазила своята нежност и любов към сина си /"прегърни“, „целуни"/. Животът ѝ е минал в изпитания, но е съхранила „милост“ в сърцето си. Тя е остаряла /"стари гърди"/, но има социалната мисия да осъществи приемствеността между поколенията борци за свобода.

Любимата на героя присъства в текста като знак за нуждата на всеки човек от лично щастие. Затова ролята на нейния образ е ограничена само в частния живот-изповедта за социалната мисия на бореца за свобода пред майката не включва втори адресат. Либето е „скръбно“, „хубаво“, младо и предизвиква у лирическият герой копнежи за нова среща, в която има човешка интимност: „ще да либе прегърна“, „плачът му да спра с целувка“, „сълзи му с уста да взема“.

В поемата „На прощаване „ се открояват четири основни момента, които са здраво свързани помежду си, споени от мисълта и чувството, в единна цялост.

Заглавието свидетелства за разкъсване на сакралната връзка майка - син, т.е. раздялата е трагична, но този смисъл се засилва още повече, тъй като това е раздяла и с всичко родно и близко - дом, любима, братя- в името на висш идеал. От друга страна, лирическият герой е в ситуация на избор, следователно „прощаването“ е своеобразна раздяла на бунтовника и със самия него - героят скъсва окончателно със своето минало на роб, разделя се с роба в себе си.

Формата на монолога внушава интимноизповедния характер на поемата, в която са споделени най-съкровени мисли и чувства. Първата част на текста е лично обръщение към майката, разкриващо виждането на лирическият герой за неговата реализация в живота („станах азе хайдутин“) и причините за направения избор (мъченичеството, робското страдание на народа и близките).

Чувството за вина на лирическият герой е породено от неизпълнения синовен дълг. Синът, при това „първо чедо“, според патриархалната традиция и според човешкия морал има задължението да се погрижи за остарелите си родители, но тук той изоставя своята майка, с което ѝ причинява страдание. Неизпълнил синовния дълг към старата си майка, героят обаче осъществява задължението си на българин пред майката родина, което показва йерархията на ценностите на самия Ботев. (В това има известен автобиографичен момент, защото, поради буйните прояви на свободомислие след завръщането на Христо в Калофер, даскал Ботю го помолил да не смуцава покоя на населението и го поканил да напусне родното си място. Иван Вазов разказва в спомените си за даскал Ботю Петков за накърнеността му като баща, за споделяната болка, че синът му е непрокопан.)

Според представата на Ботев за свободата на отечеството искреният патриот трябва да бъде готов на големи лични жертви. Подобно отшелничество от света на обичайните човешки ценности, същата самотност в робския свят, безнадеждното скиталчество „немили, клетки, недраги“ в „тежка чужбина“ представя и Иван Вазов в драмата „Хъшове“ и в повестта „Немили-недраги“, където подробно разкрива мъченическият, но и героичен живот на хъшовете.

Ситуацията на избор (или-или) по принцип предполага алтернатива, но пред героя бунтовник всъщност няма друга възможност, освен да върви по избрания вече път. Защото другата възможност е робското примирение, т.е. нечовешкият живот. Затова покорство- непокорство, като важна семантична опозиция, ще се съотнесе на финала с противопоставянето живот-смърт.

Лирическата изповед на героя засяга три времена (вчера, днес, утре), които бележат преминаването на човека от роб в свободен. Реторичният въпрос, „но кажи какво да правя...“ съдържа отговора на мъжественото начало („сърце мъжко, юнашко“), което е израз на човешката чест. За героя от „На прощаване“ единственият възможен достоен избор в тази историческа ситуация е пътят на борбата, само той е и моралният. Борбата за свобода ще осмисли истински живота му и съзнанието за това прави героя щастлив.

Приемането на съдбата - каквато и да е тя („каквото сабя покаже“) - отново е свързано с човешкия избор и характеризира героя, който има юнашко достойнство („и честта, майко юнашка“). Подробното изясняване на причините за избора е последвано от едно отстъпление - проекция (отива се напред в бъдещето), рисуващо две картини. Едната е по-вероятна („паднал съм с куршум пронизан“) и пояснява идеала - свободата. Тук е изразена и представата на Ботев за необходимост от приемствена връзка между поколенията борци за свобода (заветът към братята). Другата картина е по-малко вероятна („жив и здрав стигна до село“) и отразява романтичната представа за победното завръщане чрез всеобщата радост и патетичния девиз „Свобода и смърт юнашка“. Тезата за юначеството се развива до

легендарност, тъй като е разгърната чрез иреалния свят на бляновете. Рязкото връщане към СЕГА, следващо непосредствено след тази картина, изпълнява функцията на антитеза. Днес се прави избор, който ще лиши героя от УТРЕ, но мъжественият избор на бореца за свобода е още по-достоеен именно поради своята обреченост.

В „На прощаване“ поетът е прозрял собствената си съдба. Разкривайки преживяванията на бунтовника, който тръгва по страшния, но славен път на борбата срещу вековния потисник, на робското примирение поетът противопоставя борческия дух и достойния избор на човека, като внушава идеята за величието на саможертвата в името на правдата и свободата. Гордото съзнание, човешкото достойнство, благородството, смелостта и решителността на лирическият герой са в основата на голямата саможертва, на която той е готов за свободата.